

H. A. van der Melden

Stichting Industrie-Hout, Wageningen

Bosuitbreiding is duidelijk een onderwerp van politieke discussies geworden. Dat moet het ook zijn, omdat een afweging van belangen in het geding is. Dat onderzoekers voor die discussie zoveel mogelijk objectieve gegevens aandragen is uitermate gewenst om onnodige fouten in de politieke oordeelsvorming te voorkomen. Dat belanghebbenden hun argumenten ter tafel brengen is voor die oordeelsvorming evenzeer onmisbaar. Een ieder die zegt dat politieke beslissingen alleen op objectieve gegevens, op wetenschappelijk gebaseerde berekeningen mogen zijn gegrond begrijpt niet wat politiek is. Een ieder daarentegen die wetenschappelijk materiaal bij politieke beslissingen niet zou meewegen, zou onverantwoorde politiek bedrijven.

In dit licht bezien doet de discussie tussen enerzijds Slangen en anderzijds Van Maaren en Filius over de gevolgen van bosuitbreiding (1, 2, 3) enigszins verwarrend aan omdat beide partijen de indruk wekken een wetenschappelijke discussie te voeren zonder zich van de belangen van landbouw respectievelijk bosbouw geheel los te kunnen maken. Dit leidt tot gekibbel in de marge, met name waar het gaat om het verlies van werkgelegenheid (hoogstens 70 arbeidsplaatsen per jaar!) en om de waardering van immateriële waarden van het bos (gegoochel met cijfers). Slangen heeft in verschillende publikaties geprobeerd een bijdrage aan de besluitvor-

ming te leveren door berekeningen te maken van de netto toegevoegde waarde van bosbouw en landbouw bij bebossing van 36.000 ha; hij heeft het verschil in nettoproductie berekend. Tevens is hij ingegaan op de consequenties voor de werkgelegenheid. Ik moet constateren dat hij daarbij geen waarde-oordeel heeft uitgesproken, hoogstens kan men hem verwijten dat hij wat al te weinig de aandacht heeft gevestigd op het discutabele van enkele van zijn uitgangspunten. Zo vind ik dat hij wel heel erg gemakkelijk de zwaar beschermde landbouwproductie stelt naast de volkomen onbeschermde houtproductie. Dat hij toch toegeeft dat hierin een omisatie ligt blijkt uit het feit dat hij in zijn reactie op het artikel van Van Maaren en Filius in zijn berekeningen wel degelijk een factor wil invoeren voor de subsidie aan de landbouw. Dat hij daarbij de inkomensoverdrachten volledig buiten beschouwing laat lijkt mij niet juist. Als hij zich ten doel stelt informatie aan te dragen voor politici, zoals hij in een van zijn publikaties vermeldt (3), moet hij toch wel uitgebreider motiveren waarom hij een politiek probleem van de eerste orde, de tot exorbitante hoogte gestegen kosten van het Europese landbouwbeleid, niet in zijn berekeningen betreft. Door deze omisatie stelt hij zich niet neutraal op. Dat lokt reacties uit. Tot die reacties reken ik ook de commentaren van zowel Van Maaren en Filius als van De Jong (4). Zij besteden wel-

iswaar ook aandacht aan bepaalde facetten van de bosuitbreiding die bij Slangen niet uit de verf zijn gekomen, maar het is jammer dat zij de problematiek van de bosuitbreiding toch hoofdzakelijk via een aanval op Slangen hebben benaderd en dat zij niet al eerder een originele wetenschappelijke inbreng hebben geleverd. Zij hebben bij die aanval bovendien enige handicaps. Een daarvan is dat het uitermate moeilijk zo niet onmogelijk is (Slangen heeft daarin het grootste gelijk van de wereld) om de betekenis van bos voor recreatie en landschap in exacte cijfers uit te drukken. Een tweede handicap van Van Maaren, Filius en De Jong is dat, strikt formeel benaderd, de enorme kosten van het Europese landbouwbeleid een zaak zijn die Nederland, als nettoontvanger van subsidies uit de Brusselse kas, nationaal-economisch op zeer korte termijn bezien minder raken. Dat sluit echter niet uit dat het onwezenlijk is om, bij een beschouwing over grondgebruik in de komende twintig jaar, de hoge kosten van het landbouwbeleid in de EEG en het bestaan van een sterk beschermde markt voor tal van landbouwproducten buiten beschouwing te laten.

Nogmaals, géén goed politicus zal zich de luxe permitteren om cijfermatige gegevens niet te betrekken bij zijn overwegingen en beslissingen. Maar evenmin zal hij die beslissingen alléén baseren op dergelijke gegevens; hij zal immers evenzeer aandacht geven

aan moeilijk of niet in cijfers te vangen maar desondanks voor de gemeenschap toch van bijzondere betekenis zijnde ontwikkelingen, óók ontwikkelingen op langere termijn. Ik wil op enkele daarvan, politiek belangrijke facetten van de discussie over bosuitbreiding, wat nader ingaan.

Bos en bosuitbreiding in verband met een dreigende houtschaarste

In verscheidene publikaties en berichten (o.a. 5, 6, 7) heb ik aandacht gevraagd voor een zich ongunstig ontwikkelende wereldhoutbalans. De situatie ontwikkelt zich sneller in de richting van houtschaarste dan werd verwacht. Ik hoop daarop in de loop van dit jaar in een aantal artikelen, waar ik de houtbalansen van de belangrijkste houtproductie- en houtconsumptiegebieden zal belichten, uitvoeriger in te gaan.

Houtproductie is iets van lange duur, dus een tekort aan hout moet tijdig worden gesignaleerd. Uiteraard kan een dreigende houtschaarste niet cijfermatig in nationaal-economische analyses van dit moment worden verwerkt; geen verwijt dus aan Slangen. Maar voor een politicus zou het even absurd zijn om deze ontwikkeling buiten beschouwing te laten als wanneer hij zou zeggen dat een beleid, gericht op de ontwikkeling van alternatieve energiebronnen hem niet interesseert omdat er op dit moment nog genoeg olie is. Een dikwijls gehoorde opmerking dat men ons hout dan maar in andere landen van de EEG of zelfs in ontwikkelingslanden zou moeten produceren, een ook in de Tweede Kamer niet onbekend geluid, doet, alweer, even absurd aan als wanneer men zou stellen dat alternatieve energiebronnen dan maar in andere, even deficitaire landen moeten worden onderzocht en gerealiseerd, ook ten behoeve van

Nederland. Ik heb daarop in een open brief aan de Tweede Kamer eind 1977 uitgebreid gewezen; zie ook tabellen 1 en 2. Het is in dit verband onbegrijpelijk dat in een recente motie van mevrouw Langendijk (PvdA) de Minister van Landbouw wordt gevraagd met bosuitbreiding zeer terughoudend te zijn omdat deze budgettair geen prioriteit verdient. Het argument is het "groot tekort aan landbouwgronden". De indlenster van de motie laat agrarische belangen op korte termijn prevaleren boven de produktie van een hoogst noodzakelijke grondstof waaraan Nederland een dusdanig tekort heeft dat wij per jaar voor drie miljard gulden aan hout en houtprodukten moeten importeren. Haar standpunt is een bevestiging van wat haar partijgenoot Voortman tijdens de vergadering van de Vaste Commissie voor Landbouw op 5 juni 1978 opmerkte (8): *"De verwachting van een groeiende houtbehoefte op mondiale, Europese en Nederlandse schaal leidt niet zonder meer tot de conclusie dat wij in Nederland meer hout moeten gaan produceren. Wat aan houtproductie kan worden 'meegenomen' binnen het door mijn fractiegenote De Boois geschetste nationale bosbouwbeleid, moet natuurlijk worden gedaan, al was het maar uit een oogpunt van kostenbeheersing."* Verder merkte hij nog op: *"Gegeven het landbouwstructuurbeleid en het markt- en prijsbeleid is er een grote schaarste aan landbouwgrond. Dankzij een vernieuwd structuurbeleid en de ontwikkeling van een effectief produktiebeheersingsbeleid zou daar op langere termijn verandering in kunnen komen. Pas wanneer daar reëel zicht op begint te ontstaan, valt zinvol te praten over de bestemming van landbouwgronden voor uitbreiding van het bosareaal. In de gegeven omstandigheden wijzen wij de areaal-*

claims ter zake als zwaar overtrokken af en zetten wij met voorgaande sprekers vraagtekens bij de aangekondigde, als relatief bescheiden afgeschilderde 50.000 ha." Ook de heer Voortman pleitte voor meer houtproductie in andere landen, ten behoeve van ons.

Men hoort nogal eens de klacht dat onze huidige parlementariërs zich teveel met korte-termijnzaken bezighouden, zich teveel richten op korte-termijnbelangen en te weinig bezig zijn met zaken die voor onze gemeenschap van belang zijn op langere termijn. Helaas hebben de motie van mevrouw Langendijk en het betoeg van de heer Voortman deze in zijn algemeenheid onjuiste mening alleen maar voedsel gegeven. Het schrijnende is dat hun partij bij monde van dezelfde Voortman destijds bij de behandeling van de Landbouwbegroting 1974 zich veel positiever heeft uitgedrukt, en wel als volgt (9): *"Direct aansluitend maak ik enkele opmerkingen over het bosbouwbeleid, dat volledig schuil dreigt te gaan achter liefdesbetuigingen aan het 'groen in ons land' - ik citeer uit enkele stukken bij de begroting - en het juffertje daarin. Dit nieuwe-groene sfeertje proefde ik op vele plaatsen in de memorie van toelichting. Natuurlijk krijgt de Regering ook in deze bewindsman onze steun bij haar streven naar een evenwichtig beheer van landelijke gebieden en naar een beheerst herinrichtingsbeleid. Maar daarin past geen exaltatie over recreatie en zeker geen verwaarlozing van produktieve functies. Voedings- en grondstoffen zullen nog heel lang binnen ons eigenlijk landelijk milieu moeten worden voortgebracht, wat de laatste (met name hout) betreft wellicht zelfs in toenemende mate."*

Het beleid van de PvdA met betrekking tot de produktie van een belangrijke, veelzijdige en milieu-

Tabel 1: Netto-Import van hout en houtprodukten in de EEG-landen (gem. 1972/73/74)

	Netto-Import in m ³ r.e. (x 1000)						Totaal
	Rond- hout	Gezaagd hout	Fineer en triplex	Spaan- en vezelplaten	Pulp	Papier	
Nederland	480	5.320	450	680	3.300	760	10.990
België/Luxemburg	2.300	2.120	100	- 1.240	1.280	1.480	6.040
West-Duitsland	1.160	5.900	600	450	8.380	6.100	22.590
Frankrijk	120	2.320	100	- 140	6.060	3.020	11.470
Italië	5.680	7.460	- 190	220	6.720	690	20.580
Engeland	710	16.300	2.750	1.970	11.760	9.350	42.840
Ierland	50	830	80	- 50	220	430	1.560
Denemarken	150	2.410	300	280	120	1.550	4.810
Totaal EEG	10.650	42.660	4.190	2.170	37.830	23.380	120.880

Netto-Import in m³ r.e./1000 inw. (bevolking 1974)

Nederland	35	391	33	50	243	56	808
België/Luxemburg	225	208	10	- 122	125	145	592
West-Duitsland	19	95	10	7	135	98	364
Frankrijk	2	44	2	- 3	115	57	218
Italië	102	134	- 3	4	121	12	370
Engeland	13	291	49	35	210	167	764
Ierland	16	268	26	- 16	71	139	503
Denemarken	29	473	59	55	24	304	943
Totaal EEG	41	165	16	8	146	90	468

Bronnen: FAO, ECE, CEPAC

Tabel 2: De netto-import van hout en houtprodukten in de EEG-landen, uitgedrukt in % van het verbruik. Gemiddeld over de jaren 1972/1973/1974

	Netto-import in % van verbruik						Totaal
	Rondhout	Gezaagd hout	Fineer + triplex	Spaan- en vezelplaten	Pulp	Papier	
Nederland	29,4	92,0	69,2	79,1	87,3	12,0	91,1
België/Luxemburg	42,7	60,7	27,8	- 104,2	44,4	35,2	56,5
West-Duitsland	3,7	25,5	25,0	5,7	56,8	22,8	38,2
Frankrijk	0,4	11,3	5,0	- 4,9	42,7	16,0	24,4
Italië	40,6	64,1	- 11,7	9,3	69,3	5,0	64,9
Engeland	17,4	87,7	95,2	79,8	91,2	38,8	91,2
Ierland	11,4	91,2	88,9	- 31,3	71,0	50,6	80,4
Denemarken	7,2	63,4	76,9	37,3	27,3	65,4	64,6
Totaal EEG	11,7	48,5	40,3	11,7	64,2	24,0	55,7

Bronnen: FAO, ECE, CEPAC

vriendelijke grondstof als hout is kennelijk in negatieve zin veranderd; heeft men daar dan geen aandacht geschonken aan de naar tekorten leidende ontwikkelingen in de belangrijke houtexportgebieden, zoals die bij herhaling door ons aan de Tweede Kamer zijn meegedeeld en zoals ze recent ook in de Structuurvisie op het bos en de bosbouw (10) zijn vermeld?

Ik kan voorts moeilijk aannemen dat met name Voortman zo weinig inzicht in marktverhoudingen heeft dat hij niet begrijpt dat uitbreiding van de houtproductie elders in de EEG, in een situatie dat elk EEG-land in ernstige mate deficitair is wat hout en houtprodukten betreft, geen enkele betekenis voor ons land heeft omdat eigen behoefte van die andere landen en trans-

portkosten de beschikbaarheid van dat hout voor ons onmogelijk zullen maken. En de ontwikkelingslanden dan? Die hebben een grote toenemende eigen behoefte aan brandhout en houtprodukten; zie tabel 3.

Andere politieke partijen hebben zich, met uitzondering van D'66 over bos en bosbouw en over de betekenis van de houtproductie

helaas nog weinig duidelijk uitgelaten. Het is een grote verdienste geweest van de heer Beekmans, destijds Tweede-Kamerlid voor D'66, dat hij in een van de indringendste beschouwingen die in ons parlement ooit over het bos zijn gehouden (11) zeer uitvoerig op de betekenis van bos en bosuitbreiding voor ons land heeft gewezen, met name in verband met de noodzak om meer hout te produceren. Mevrouw Lambers-Hacquebard heeft in de al eerder genoemde vergadering van de Vaste Commissie voor Landbouw op 5 juni 1978 getoond dat D'66 dit beleid voortzet. Het is kennelijk zaak dat onze parlementariërs nóg indringender en, vooral, van meer kanten dan nu op de betekenis van verhoging van de houtproductie in Nederland wordt gewezen*).

Bos en bosuitbreiding voor recreatie

Zoals ik al eerder opmerkte, is het vrijwel zo niet geheel onmogelijk om het belang van bos voor recreatie en landschap cijfermatig uit te drukken. Sinds decennia worden er vruchteloze pogingen gedaan om hiervoor objectieve criteria te vinden, maar dat is onmogelijk gebleken en het zal wellicht onmogelijk blijven; de subjectiviteit van de beoordeling van dit belang ligt immers besloten in het feit dat die beoordeling afhankelijk is van gevoelens en belevingen van mensen in al hun diversiteit, hun wisselende stemmingen en hun verandering in reageren, gerekend in de tijd. Maar is dat ontbreken van cijfermatige normen zo

erg? Laten we wel zijn, ook het belang van vele aspecten van de volksgezondheid, van de cultuur, van het scheppen van een goed milieu zijn niet in cijfers uit te drukken. Toch zal niemand ontkennen dat het hier om politieke onderwerpen van de eerste orde gaat en dat geen politicus het in zijn hoofd zal halen om ze als onbelangrijke facetten van onze samenleving te beschouwen omdat ze nu eenmaal niet concreet te waarden zijn.

Een ding is duidelijk en onomstreden, namelijk dat de mens, algemeen geredeneerd, bos als mogelijkheid om te recreëren bijzonder op prijs stelt. In welke mate, op welke wijze en in welke bostypen hij dat het liefste doet wordt door subjectieve factoren bepaald. De behoefte aan méér recreatiebos zal van plaats tot plaats variëren. Ook de eisen aan aard en samenstelling van dat bos zullen naar plaats en tijd verschillen. Het is aan de overheid om te zorgen dat er voldoende bos van gevarieerde samenstelling is voor onze huidige generatie én voor de komende generaties; wat "voldoende" is wordt politiek bepaald. De mens vraagt bos voor recreatie, dat wil zeggen de kiezer vraagt dat. Daarop reageert de politicus. Het ontbreken van waarderingscijfers doet in dat verband niet ter zake.

Men begrijpe mij goed, ik wil zeker niet afbreuk doen aan de waarde van het blijven zoeken naar objectieve criteria voor de recreatieve betekenis van bos. Ik heb in dat opzicht mijn ongelooft maar ik geloof wél dat het de taak van de wetenschapsman is om te zoeken naar zaken die de gewone sterveling onmogelijk acht. Maar politiek wacht daar niet op.

De problemen van de Europese landbouw en de samenwerking landbouw - bosbouw

Welke berekeningen de heer Slan-

gen ook naar voren brengt, hoe goed die wellicht ook zijn gefundeerd, hij kan het feit niet verbloemen dat de Europese landbouw een politiek probleem van de eerste orde is geworden. Hij mag dan tot relatief gunstige netto producties voor de landbouw komen op grond van een analyse op nationaal niveau, daarbij uitgaand van de financieel gunstige positie van Nederland in het Europese landbouwbeleid, dat cijfert niet weg dat de kosten van dat beleid een steeds ondraaglijker last voor de gemeenschap vormen en daarmee een gevaar voor de landbouw dat niet meer genegeerd kan worden. Als een Europees parlement historie schrijft door eindelijk van haar beperkte bevoegdheden gebruik te maken en de Europese Commissie en de Raad van Ministers de pin op de neus te zetten, enkel en alleen omwille van een verandering van het Europese landbouwbeleid, dan moet men zich toch wel realiseren dat schone cijfers over netto toegevoegde waarden het onbetaalbaar worden van het Europese landbouwbeleid niet meer kunnen verhullen. Juist als men uitgaat van de voordelen die Nederland dank zij het Europese landbouwbeleid geniet, mag men er de ogen niet voor sluiten dat ons land de toekomst van dat beleid niet in handen heeft; deze is in sterke mate afhankelijk van die landen op wier schouder de huidige lasten drukken. Bovendien, als men Europees wil denken, als men Europees wil denken, als men uit andere dan puur nationalistische neigingen een Europees landbouwbeleid propageert, zal men de kosten van dát beleid in zijn beschouwingen over de toekomst van ónze landbouw moeten betrekken. Daarbij komen ook inkomensoverdrachten van consument aan producent om de hoek kijken. Wat dat betreft spijt het mij dat Slangen niet verwezen heeft naar een rapport van het Bos-

*) Zeer recent, na het schrijven van dit artikel, is tijdens de behandeling van de begroting 1980 van Economische Zaken door de Tweede Kamer met algemene stemmen een motie van VVD en CDA aangenomen waarin de precäre houtsituatie in Nederland wordt erkend en waarin de Minister wordt gevraagd een daarop gericht beleid te ontwikkelen. Een gunstige zaak, waarop ik later terug zal komen.

Tabel 3 Bosoppervlakte en verbruik van hout en houtprodukten op 1000 inwoners in verschillende gebieden.
Bronnen: FAO, ECE, CEPAC

	Aantal inwoners (x 1.000.000)		Oppervlakte bos ¹⁾ per 1000 inwoners (ha)	Verbruik per 1.000 inwoners (in equivalente m ³ rondhout)							
	A	B		Totaal rondhout en rondhoutprodukten		Brandhout		Fineer- en zaag-houtprodukten		Vezelhout- produkten ²⁾	
				A	B	A	B	A	B	A	B
1 EEG	248	257	110	765	840	80	40	350	380	340	390
2 USA	200	210	1.460	2.125	2.225	100	65	1.010	1.045	930	1.040
3 Japan	101	108	230	1.245	1.385	65	20	815	910	330	440
4 Canada	20,8	22,1	20.600	2.220	2.455	225	160	1.070	1.225	855	1.000
5 Noord-Europa	16,4	16,8	3.150	2.830	3.055	805	635	975	1.140	950	1.215
6 USSR	236	250	3.130	1.715	1.660	385	335	785	795	110	145
7 Brazilië	87	101	3.850	1.730	1.615	1.530	1.385	130	125	40	65
8 China	745	811	1.290	220	235	165	170	31	32	6	7
9 India	511	582	1.120	205	205	190	185	9	10	2	3
10 Latijns Amerika	271	300	3.330	975	930	865	750	100	100	50	60
11 Azië (excl. Japan, USSR)	1849	2058	260	295	300	240	245	29	31	7	9
12 Afrika (excl. Z-Afrika)	315	364	2.050	835	815	770	740	17	27	9	8
1 + 2 + 3	549	575	630	1.350	1.450	75	45	675	720	545	640
4 t/m 6	822	864	1.480	1.505	1.565	180	145	725	765	435	520
10 + 11 + 12	2435	2722	890	440	440	370	365	35	38	12	15

A = gemiddelde voor 1967, 1968 en 1969; B = gemiddelde voor 1972, 1973 en 1974.

¹⁾ Inclusief bosgronden zonder bos.

²⁾ Papler, voorzover uit houtpulp gemaakt, verder vezel- en spaanplaten.

1 t/m 3: Belangrijkste consumptiegebieden.

4 t/m 6: Belangrijkste exportgebieden.

7: Potentieel exportland.

8-9: Belangrijke potentiële consumptielanden.

schap (12) waarin duidelijk naar voren komt hoe groot de bedragen zijn die de gemeenschap in velerlei vormen moet opbrengen om de Nederlandse landbouw te laten draaien. Ook Van Maaren en Filius (2) evenals De Jong (4) hebben daarop gewezen. Men kan uiteraard, puur nationaal-economisch redenerend, de situatie gunstiger voorstellen maar daarmee ontkracht men niet een politieke realiteit. Deze realiteit is dat er iets aan de hoge kosten van het Europese landbouwbeleid moet worden gedaan en dat een reële beperking van het landbouwareaal, ook in ons land, politiek interessant is. Bovendien, de bewonderingswaardige organisatie van de landbouw op politiek terrein, het groene front in de Tweede Kamer is aan het afbrokkelen en dit proces

zal voortgaan. Met deze waarheid zal men moeten leren leven, ook in kringen van agrarische economen.

Overigens, ik begrijp niet waarom de controverse tussen bosbouw en landbouw steeds weer aangewakkerd wordt. Waarom richt men zijn energie niet wat meer op de vraag hoe landbouw en houtproductie kunnen worden geïntegreerd. Het verbaast me steeds weer hoezeer de landbouw zich afzet tegen een uitbreiding van ons bosareaal, hoezeer men zich beijvert om de nationaal-economische of bedrijfseconomische nadelen van de bosbouw te verkondigen in plaats van nu eens de aandacht te vestigen op de mogelijkheid dat de landbouw en dat de landbouwers ingeschakeld worden bij de productie van de hoogst noodzakelijke grondstof hout. Na-

tuurlijk zijn daarbij organisatorische, bedrijfseconomische en ook politieke problemen in het geding die onder meer te maken hebben met de meerjarige productiecycclus van hout maar ook met het verschil in rendement van de beide bedrijfstakken. In een situatie dat de landbouw gemiddeld per jaar per ha f 1500,- à f 2000,- meer steun ontvangt dan de bosbouw is het echter onzinnig om de bosbouw een onvoldoende rendement te verwijten, daarmee aangevend dat het voor een particulier niet interessant is met bosbouw te beginnen.

Ik vraag mij, nogmaals, af waarom het niet mogelijk zou zijn, zeker bij een enigszins opgevoerde mate van steunverlening aan de bosbouw, de houtproductie in de landbouw te integreren. Dit vraag-

stuk zou een grondige analyse meer dan waard zijn. De aan die integratie verbonden problemen kunnen worden opgelost, zeker als de politieke overtuiging bestaat en als de overheid erkent dat hout een produkt is waaraan grote en nog steeds toenemende behoefte bestaat. Zo'n integratie kun je niet realiseren van de ene dag op de andere. Maar in plaats van een antithese tussen bosbouw en landbouw in stand te houden, in plaats van boer en bosbouwer als antipoden ten tonele te voeren, zou het verstandig zijn om eens na te gaan hoe de landbouw bij de houtproductie kan worden ingeschakeld. In dat verband is het te betreuren dat in de plannen van de overheid voor bosuitbreiding steeds maar weer het accent gelegd wordt op de 35.000 ha die de overheid tot stand zal moeten brengen en vrijwel geen aandacht wordt gegeven aan de resterende 15.000 ha die particulieren zouden moeten aanplanten. Als er één categorie in staat is om snel en op grote schaal bos aan te planten, dan zijn het wel de particuliere grondeigenaren. Aan die mogelijkheid wordt veel te weinig aandacht besteed, ook in de bosbouw. Vandaar mijn vraag om een grondige analyse daarvan.

Slotopmerking

Het zal duidelijk zijn dat naar mijn mening politieke beslissingen over bosuitbreiding niet alleen zullen stoelen op concrete cijfers over nationaal-economische effecten maar ook en wellicht nog meer uit zullen gaan van overwegingen als welke ik hiervoor, kort en onvolledig, heb genoemd. Maar dan is het wel noodzakelijk dat deze, naast wetenschappelijke gegevens, met de nodige klem en bij voortduring onder de aandacht worden gebracht van diegenen die beslissen. Op dat vlak kan de bosbouw nog veel van de landbouw leren!

Literatuur

- 1 Slangen, L. H. G. 1979. Een economische en financiële analyse van bosuitbreiding. Landbouwkundig Tijdschrift 91 (4): 99-108.
- 2 Maaren, A. van, en A. M. Fillus. 1979. Bosuitbreiding: Poging tot een integrale visie. Nederlands Bosbouw Tijdschrift 51 (11): 259-267.
- 3 Slangen, L. H. G. 1979. De effecten van bosuitbreiding nader belicht. Nederlands Bosbouw Tijdschrift 51 (12): 285-293.
- 4 Jong, G. M. W. de. 1979. Een aanzet tot een maatschappelijke analyse van bosuitbreiding. Nederlands Bosbouw Tijdschrift 51 (11): 268-270.
- 5 Meiden, H. A. van der. 1971. Nieuwe bossen in verband met de houtbehoefte in Nederland. Nederlands Bosbouw Tijdschrift extra nummer, april 1971: 56-73.
- 6 Meiden, H. A. van der. 1973. Een toekomstige wereldhouttekort? Economisch Statistische Berichten 58 (2889): 180-184.
- 7 Meiden, H. A. van der. 1974. Geen blad voor de mond. Vragen rond het Nederlandse bos. Nederlands Bosbouw Tijdschrift 46 (12): 270-277.
- 8 Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1977-1978. Openbare Vergadering van de Vaste Commissie voor Landbouw en Visserij, OCV 15, 5 juni 1978. Den Haag, Staatsuitgeverij.
- 9 Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1973-1974. Behandeling van de Rijksbegroting Landbouw en Visserij 1974. Januari 1974. Den Haag, Staatsuitgeverij.
- 10 Ministerie van Landbouw en Visserij. 1977. Structuurvisie op het bos en de bosbouw. Den Haag, Staatsuitgeverij.
- 11 Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1974-1975. Behandeling van de Rijksbegroting Landbouw en Visserij 1975. 31 oktober 1974. Den Haag, Staatsuitgeverij.
- 12 Bosschap. 1977. Discussienota met betrekking tot van overheidswege getroffen regelingen ter verbetering van de financiële positie van de Nederlandse landbouw en bosbouw. Den Haag.